Side AA Kilisesi Kaplama ve Parapet Levhaları*

Revetment and Parapet Panels of the Side AA Church

Şener YILDIRIM*

Abstract

The Church of Side AA is a building well known for its architecture in the Byzantine Art literature. The church was built in the fifth century on the temenos of the temples of Athena and Apollo, the main gods of the city. Located in the harbor area, the busiest circulation area of Side, the church has an architectural design suitable for the importance of its location. In accordance with the architecture of the building, it should be expected that the ornamental elements should also consist of qualified examples.

For many years, the church and its surroundings were referred to by the local people as a "marble area" and its material was taken for lime production. At this stage, it is understood that most of the ornamental elements as well as the load-bearing elements of the church have been lost. Currently, there is no column body of the church, only a few column capitals and a very small number of slab fragments have survived. Five of the slabs found in the corner spaces of the church used as stone storerooms, which constitute an important group of the ornamental elements of the building, are of a size that can be restituted. Four of these pieces were decorated in champleve technique and one in relief technique. In the plates decorated in the champleve technique, both the quality of the material and the quality of the workmanship are remarkable. The quality and quantity of the plates decorated in the champleve technique found in the excavations of the Side AA Church and identified in the Side Museum make Side one of the best representation centers in Anatolia in the Early Byzantine Period. The plate decorated in relief technique, which is evaluated in this study, is important because of the inscription on it. The tribelon-style entrance, which is an important element of the design of the AA Church, can explain the connection of the church with Macedonia and continental Greece.

---

* Bu çalışma, Prof. Dr. Yelda OLCAY UÇKAN'ın danışmanlığında 2013 yılında tamamlanan "Side'nin Bizans Dönemi Dini Mimarisi" başlıklı doktora tezinin bir bölümü geliştirilerek üretilmiştir.

* Doç. Dr. Şener Yıldırım, Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, Yenişehir/Mersin-Türkiye, seneryildirim@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9476-6431

Giriş

Düz bir kıyı şeridine sahip Pamphylia Bölgesi'nde, bir burun biçiminde denize uzanmasıyla en uygun liman noktalarından birine sahip olan Side, bundan dolayı tüm Antik Dönem boyunca İmparatorluğun Doğu Akdeniz'deki en önemli limanlarından biri olmuştur. Side'nin topografik avantajları ve özellikle deniz ticaretinden elde ettiği gelir, kenti oldukça zengin kılmıştır. Side'nin bu zenginliğinin Geç Antik Dönem sonuna kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. 4. yüzyıldan itibaren yoğunlaşmaya başlayan Hristiyan nüfus, kentin yapılı çevresini değiştirmeye başlar. Bu durum, kentin fiziksel dokusunun da dönüşmeye başlamasını beraberinde getirir. Yeni ihtiyaçların giderilmesi doğrultusunda yapımına başlanan kiliseler, kentin farklı noktalarında dönüşümün göstergeleri olarak ortaya çıkarlar. Kentin ticari merkezi olan liman bölgesinde yer alan Athena ve Apollon tapınakları, Side'nin iki önemli tanrısına adanmış ve kentin de simgesi olan yapılardır. Tapınakların işlevlerini yitirmelerinden sonra cellalarının yıkıldığı ancak sütun dizileri ve örtü sisteminin korunduğu, böylece kentin simgesi olarak varlıklarını devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.[1] Tapınakların temenosu içine 5. yüzyılda yapılan AA Kilisesi'nin yapımı, bu alanın yüzyıllardır sahip olduğu prestijli konumu devam ettirecek bir yapı olmalıdır.

Üç nefli, bazilikal planlı olan kilisenin apsisinin iki yanında yer alan köşe mekânları, yapının kazı ve temizlik çalışmaları sırasında bulunan ve kiliseye ait olan taş eserlerin depolandığı mekânlar olarak işlev görmüştür. Bu mekânlarda bulunan kaplama ve parapet levhaları, kilisenin iç mekânının oldukça nitelikli bir şekilde bezendiğini göstermektedir. Bu çalışmada AA Kilisesi'ne ait olan levhalar tanıtılmaya ve değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çok küçük parçalar halinde bulunan örnekler dı-

[1] Yıldırım 2013, 255; Yıldırım 2022, 552

şında, toplam beş parça Side AA Kilisesi'nin bezeme programındaki özen konusunda fikir vermektedir. Bu parçalardan biri kabartma bir haç ile bezenmiştir. Diğer dört örnek ise *champlevé* tekniğinde bezenmiş ve restitüsyonları yapılabilmiştir.

Champlevé tekniği, daha çok maden ve seramik malzeme üzerinde kullanılan bir bezeme tekniği olmakla birlikte, taş malzeme üzerinde de uygulanmıştır. Motifin çevresinin kazınarak yüzeyden alçaltıldığı ve motifin düzgün ve yüksek bırakıldığı örneklerde, kazıma alanının zemini düzgün değil, tırtıklı bir şekilde bırakılır. Bu alana daha sonra renkli macun sıvanır. Bir başka şekilde ise motif tamamen kazınır ve çevresi yüksek bırakılır, bu durumda da kazınan motifin alanına renkli macun doldurulur. Yöntem hangisi olursa olsun, bazen çift renkli, bazen ise çok renkli kompozisyonlar ortaya çıkar. Renk karşıtlıklarının oluşturduğu bu durum oldukça gösterişli kompozisyonların oluşturulmasını sağlar.[2]

Side AA Kilisesi Levhaları

Beyaz mermerden yapılmış bir numaralı levhanın biri daha küçük olmak üzere iki köşesi bugüne ulaşmıştır (Resim 1a-b-c).[3] Kenarları dıştan içe doğru basamaklar oluşturacak biçimde beş profille hareketlendirilmiş olan levhanın dış kenarlarında kısmi kırıklar görülmektedir. Levhanın kırık olan içi kısmında alçak kabartma tekniğinde yapılmış, kıvrık dallarla çevrelenmiş, köşeye doğru uzanan stilize yaprak motifi yer almaktadır. Kaba yonu olarak bırakılmış zemin ise levhanın *champlevé* tekniği ile bezenmiş olduğunu göstermektedir. Aynı levhaya ait iki köşe parçasının var olması, kare ya da dikdörtgen bir levha üzerinde simetrik bir kompozisyonun uygulanmış olması gerektiğini göstermektedir. Merkezden köşelere doğru

[2] Yıldırım 2020, 441.

[3] Yıldırım 2013, 74. Ölçü: a. U: 24 cm (k) G: 22.2 cm (k) K: 5 cm. b. U: 18 cm (k) G: 13 cm (k) K: 5 cm. (5*2* cm restitüsyon)

uzanan bitkisel bir kompozisyon için ise levha üzerindeki kompozisyon alanının eşkenar dörtgen ya da dairesel bölümlere ayrılmış olmasını benzer uygulamalardan dolayı daha makuldür. Bundan dolayı da dairesel silmelerle bölümlendirilmiş bir bezeme alanı içinde bitkisel kompozisyonun olduğu bir restitüsyon önerisi getirilmiştir. Bitkisel bezemenin ise en yakın benzer örnekleri de Kıbrıs Kourion'daki Piskoposluk Sarayı kazılarında tespit edilmiştir.[4]

İki no'lu parça kare bir levhanın yaklaşık ¼'ünü oluşturacak büyüklükte, oldukça kaliteli beyaz mermerden yapılmış kırık levha parçasıdır (Resim 2a-b-c).[5] Dıştan içe doğru basamak yapan beş profille hareketlendirilmiş çerçeve bölümü yer almaktadır. İçte daire formlu üç silindirik silme vardır. Ortada ise kırık olduğu için tam olarak anlaşılamayan ama ajur tekniğinde bezenmiş olması muhtemel dairesel bir bölüm kısmen görülmektedir. En dışta yer alan silindirik silme ile köşe arasında kalan bölüm bir kantaros içinden çıkan kıvrık dallar ve stilize edilmiş üzüm ve asma yapraklarıyla bezenmiştir. C*hamplevé* tekniğinde bezenmiş olan bölümde, düzgün cilalı yüzeye kazınan motiflerin kahverengi bir macunla doldurulduğu görülmektedir. Aynı levhaya ait olduğu anlaşılan daha küçük bir levha parçasında iki profil arasında kalan küçük bölümde, bezeme kompozisyonunun en uçlarında yer alan stilize asma yaprakları karşılıklı olarak görülebilmektedir. Bu nedenle levhanın yaklaşık ortasına ait bir parça olmalıdır. Side Müzesi'nde bulunan sigma formlu bir altar tablası, tekniği ve kalitesi ile iki numaralı levhaya benzerlik göstermektedir. İnce kazıma tekniği ile bezenmiş ve kentteki kuyumcular loncası tarafından kiliseye hediye edilmiş olan levhanın dolgu macunları dökülmüştür.[6] İki numaralı levhanın daha az nitelikli olmakla

[4] Boyd 2007, Pl.6.10-12

[5] Yıldırım 2013, 75. Ölçü: a. U: 49.5 cm (k) G: 41 cm (k) K: 7.1 cm. b. U: 19 cm (k) G: 12 cm (k) K: 7.1 cm. (6.5 cm restitüsyon)

[6] Yıldırım 2020, 451, Fig. 19-20

birlikte benzer bir üsluba sahip örnekleri Hierapolis Aziz Philippus Kilisesi duvar kaplamalarında da görülmektedir.[7]

Üç no'lu parça iki taraftan kırık durumdadır. Her iki yüzü de *"champlevé"* ve kabartma tekniğinde bezenmiş olan levhanın bir köşe bölümü sağlam durumda kalmıştır.[8]

A Yüzü: Dışta düz bir profille çevrelenmiş olan bezeme alanı, kalan parçadan anlaşıldığına göre iki bölümden oluşmaktadır (Resim 3a-b). Kenarların yaklaşık ortasında kesilen ince, dairesel bir silme içteki ana kompozisyon alanını oluşturmaktadır. Köşelerde kalan üçgen alanlar da diğer bezeme alanını oluşturmaktadır. Sağlam olarak kalmış olan köşe alanı kıvrık dal ve stilize palmet motifleri ile doldurulmuştur. Palmet aralarında kalan boşluklar inci taneleri ile doldurulmuştur. İçteki ana bezeme alanında yarısı bugüne ulaşabilmiş olan bir kantaros ortada yer almaktadır. Kantarosun içinden taşmakta olan sular kazıma tekniğinde gösterilmiştir. Kantarosun sol yanında, yüzü kantarosa dönük olacak biçimde betimlenmiş olan ve levhanın kırık olmasından dolayı gövdesinin yalnızca üst kısmı görülebilen bir tavus kuşu vardır. Tavus kuşunun önünde ve üstünde kalan boşluklar yine kıvrık dallardan çıkan stilize palmet motifleri doldurulmuştur. Motifler alçak kabartma tekniğinde yapılmış ve zemin kaba yonu olarak bırakılmıştır. Kantarosun iki yanında yer alan tavus kuşu ve bu ana kompozisyonu çevreleyen yoğun bitkisel bezeme sıklıkla karşılaşılan ikonografik bir sahnedir. Bu nedenle, bir kısmı bugüne ulaşmış levhanın restitüsyonunda, kantaros tamamlanmış ve diğer yanına da bir tavus kuşu daha simetrik olarak yerleştirilmiştir. Levhanın alt bölümü kayıp olduğu için kompozisyonun devamlılığı sağlanamamıştır. Side Müzesi depolarında tespit edilen ve iki farklı levhaya ait oldukları anlaşılan kırık parçalardaki bitkisel kompozisyon -her ne kadar mevcut parçalarda tavus kuşu ya da

[7] Pedone 2016, Fig.1-2

[8] Yıldırım 2013, 76. Ölçü: a. U: 26 cm (k) G: 19.8 cm (k) K: 5 cm. (52 cm restitüsyon)

başka bir hayvan görülemese de- bu levha ile büyük benzerlik gösterir.[9] Yoğun flora arasında tavus kuşu bezemelerinin olduğu ve sadece kompozisyon değil aynı zamanda teknik ve üslup olarak da çok yakın benzer örnekler Kourion kazılarında bulunmuştur.[10] Beşinci yüzyıla tarihlendirilen Kourion buluntuları, Side örneklerine oranla daha fazla çeşitlilikte hayvansal figürler içermektedir.[11] Campanopetra Kilisesi kazılarından, benzer fauna ve floraya sahip levha parçaları da yine Kıbrıs örnekleri olarak literatürden tanınmaktadır.[12] Yakın karşılaştırma örnekleri olarak, Anadolu'daki en yoğun *champlevé* tekniğindeki süsleme elemanlarına sahip Seleucia Pieria'daki kilise levhaları da verilebilir.[13]

B Yüzü: Dıştaki kalın, içteki daha ince iki düz profille çerçevelenen dış bordürde kıvrık dallardan çıkan nar, üzüm ve üç yapraklı yoncadan oluşan bir bezeme şeridi alçak kabartma tekniğinde yapılmıştır (Resim 4a-b). Levhanın iç kısmında daire formlu iki silindirik silme parçası görülmektedir. Dıştaki dairesel silme ile dış bordür arasında kalan üçgen bölümde ortada helezonik şekilde işlenmiş bir kıvrık dal köşelere doğru uzanmakta ve köşelerde stilize yarım palmetlerle sonlanmaktadır. Side Müzesi depolarında daha sonra tespit edilen ve yalnızca dış bordür bölümü bugüne ulaşan bir levha parçasında aynı kıvrık dal, üzüm ve inci bezemelerinden oluşan bir kompozisyon vardır. Boyut, teknik ve üslup olarak birbirine uyumlu olan bu parçalar aynı levhaya ait olmalıdır.[14] Bordürde yer alan kıvrık dal ağırlıklı kompozisyonun çok yakın karşılaştırma örnekleri Kourion[15] ve Hierapolis[16] kazılarında bulunmuştur. Yine

[9] Yıldırım 2020, Fig.17-18
[10] Boyd 2007, Pl.6.1-2
[11] Megaw 1974, 60, fig. 2.
[12] Roux 1973, 156, fig. 73.
[13] Campbell 1941, Pl.23 426-428; Stillwell 1941, Fig. 94-95; Metzger 1980, Fig. 9.
[14] Yıldırım 2020, 443-444, Fig.2.
[15] Boyd 2007, Pl. 6.8-6.9
[16] Pedone 2016, Fig.11

Seleucia Pieria'daki kiliseye ait kaplama levhaları arasında benzer motif ve kompozisyonları görmek mümkündür.[17]

Dört no'lu parça, kare formlu bir levhanın yaklaşık ¼ boyutlarında, üç tarafından kırık durumdadır. Her iki yüzü de kabartma ve *champlevé* tekniğinde bezenmiştir.[18]

A Yüzü: Dışta yaklaşık 6 cm genişliğindeki bordür içinde stilize bitkisel bezeme yer almaktadır (Resim 5a-b). Kısa kenarda uçları yuvarlatılmış ve açık kalmış yürek biçimli yaprakların arasında, ikili banttan çıkan stilize palmet motiflerinin tekrarlandığı görülür. Uzun kenarda birbirine bitişik olarak yapılmış stilize palmet motifleri yanlardan ikili yarım daire şeklindeki bantlarla çevrelenmiştir. Her iki bordürde de bezeme kompozisyonunda kalan boşluklar inci taneleri ile doldurulmuştur. Levhanın köşesinde, bordürlerin arasında kare alanlar oluşturulmuş ve bu alanlara küçük üçgen ve karelerden oluşan geometrik bir bezeme yerleştirilmiştir. Dış bordürü içteki bezeme alanından üç silme ayırmaktadır. Levhanın ortasında silindirik bir silme ile oluşturulmuş bir daire yer almaktadır. Dairenin içi ise kesişen yayların oluşturduğu çok yapraklı bir çiçek motifi ile doldurulmuştur. Yaprakların arasında kalan boşluklarda ise inci taneleri görülmektedir. Dıştaki kare alan ile silindirik silme arasında kalan köşe boşluğunda ikili bir rumi motifi yer almaktadır.

B Yüzü: Dışta yer alan bordürlerin içi birbirini takip eden üçgenlerle doldurulmuştur (Resim 6a-b). Üçgenlerin kenarlarında oluşan boşluklarda inci taneleri görülmektedir. Ortalarında ise küçük kazıma daireler yer almaktadır. Levhanın köşesindeki kare alan ise a yüzündeki ile aynı şekilde, üçgen ve karelerden oluşan geometrik bir kompozisyon ile doldurulmuştur. Levhanın ortasında daire şeklinde, düz profilli, alçak kabartma şeklinde yapılmış bir silme vardır. Dairenin içinde ise

[17] Stillwell 1941, Fig. 96-96.

[18] Yıldırım 2013, 77. Ölçü: a. U: 31.7 cm (k) G: 29.7 cm (k) K: 5 cm. (53 cm restitüsyon)

kesişen dairelerle oluşturulmuş ancak a yüzünden farklı olarak çok yapraklı, katmerli bir çiçek motifi yerine altı yapraklı bir çiçek motifi yer almaktadır. Yaprakların arasında kalan boşluklar birer üçgenle doldurulmuştur. Dıştaki kare çerçeve ile dairesel bezeme alanı arasında kalan köşe boşluğunda da bir üçgen bezeme görülür. Levhanın her iki yüzünde de bezeme kompozisyonunun temelini birbirini kesen yayların oluşturduğu çok yapraklı çiçekler ve üçgenler oluşturmaktadır. Çiçeklerin diğer levhalarda görünenin aksine natüralist değil, kesişen yaylarla oluşturulmuş olması, kompozisyonun geometrik temelli olarak okunmasını gerektirmektedir. Levhadaki bu geometrik kompozisyonun neredeyse aynısı Kourion Piskoposluk Sarayı Kilisesinde görülmektedir.[19]

Birbirleriyle ikili ve üçlü olarak birleşebilen, büyük oranda kırık durumdaki beş parçadan oluşan beş numaralı levha parçasının üst tarafındaki düz bir bordür içerisinde kısmen okunabilen bir yazıt yer almaktadır (Resim 7).[20] Üstteki yazı bordürü içteki bezeme alanından önce sivri profil, sonra da içbükey bir profille ayrılmaktadır. İçte kalan bezeme alanı ise düz profilli ve aşağıya doğru uzayarak köşe yapan bir çerçeve ile sınırlandırılmış görünmektedir. Çerçevenin içinde, köşede kabartma tekniği ile yapılmış bir haç motifi yer almaktadır. Beyaz, kaliteli bir mermerden yapılmış levha, üzerinde barındırdığı haç motifi ile hemen her dönemde üretilen çok yaygın bir örnektir. Ancak burada asıl önemli olan levhanın üst kısmında kısmen okunabilen yazıttır. "Makedon Yontan/Yontucu" olarak çevrilebilecek levha, AA Kilisesinde Makedon bir ustanın çalıştığının işaretidir.[21] Ustanın, yapının mimari plastik elemanlarının yapımında

[19] Boyd 1989, Fig. 16; Boyd 2006, 302-319

[20] Yıldırım 2013, 79. Ölçü: a: U: 35.5 cm (k) G: 30 cm (k) K: 5 cm. b: U: 13.5 cm (k) G: 28 cm (k) K: 5 cm.

[21] Yazıt parçasının çevirisi konusunda Anadolu Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. A. Tolga Tek'e teşekkür ederiz.

çalıştığı açık olmakla birlikte, kilisenin mimari özellikleri dikkate alındığında, tasarımında da etkili olduğu/oldukları akla gelebilir. AA Kilisesi'nde narteksten naosa geçiş bir tribelon ile sağlanmaktadır. Tribelon uygulaması Kilikia Bölgesi kiliselerinde sıklıkla görülmekle birlikte, atriumdan nartekse geçişlerde kullanılmıştır. Narteksten naosa tribelon bağlantısı ise Makedonya ve kıta Yunanistan'da oldukça yaygın olup, Anadolu'da Side AA Kilisesi dışında bir yapıda uygulanmış olduğu bilinmemektedir.[22] Levha üzerindeki yazıt, Side AA Kilisesi'nde de görülen bu sistemin nedenini de açıklayabilir.

Sonuç

Mimari süslemede kullanılan *champlevé* tekniğinin Anadolu'daki en erken temsilcisi, MS 3. yüzyıla tarihlendirilen kaplama levhaları ile Aizanoi Zeus Tapınağı'dır.[23] Daha sonra Geç Antik Dönem'de, özellikle dini yapıların bezeme programında çok olmamakla birlikte, uygulamanın varlığı görülür. Geç Antik Dönem'de Anadolu'da Hierapolis bu tekniğin oldukça yoğun kullanıldığı bir merkez olarak dikkat çeker. Seleucia Pieria'da kazılan tatrakonç planlı ve merkezi mekânlı kilise, buluntu yoğunluğu ve kompozisyon çeşitliliği de dikkate alındığında, literatürdeki en zengin koleksiyon olarak öne çıkmaktadır.

AA Kilisesi ve tapınakların bulunduğu liman bölgesi uzun yıllar boyunca Manavgat halkı tarafından "mermerlik" olarak adlandırılmış ve yapıların mimari ve mimari süsleme elemanları kireç üretimi için alınmıştır. Bu süreç içinde en kolay taşınabilecek malzeme olarak kilisenin süsleme elemanlarının tercih edildiği düşünülebilir. Bu nedenle Side AA Kilisesi'nin mimari süsleme elemanları çok az miktarda bugüne ulaşabilmiştir. Buna rağmen, hem AA Kilisesi kazısında ele geçen hem

[22] Yıldırım 2013, 198.
[23] Pedone 2016, 501.

de müze envanterinde bulunan ve büyük olasılıkla AA Kilisesi'ne ait olan örneklerle Side, Anadolu'daki önemli koleksiyonlardan birine sahiptir.

Literatüre bakıldığında, başkent Konstantinopolis örneklerinin beklenin aksine oldukça az olduğu da görülür.[24] Bununla birlikte, macun kalıntısının bugüne ulaşamadığı durumlarda, *champlevé* tekniğinin kazıma tekniği ile kolaylıkla karıştırılabildiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle, özellikle halen aktif olarak kazısı devam eden kentlerin mimari plastik koleksiyonlarının yeniden gözden geçirilmesi *champlevé* tekniğinde yapılmış örneklerin oranını artıracaktır.

Side AA Kilisesi'ne ait olan *champlevé* tekniğinde bezenmiş levhaların en yakın karşılaştırma örnekleri Kıbrıs Kourion Piskoposluk Kilisesi levhalarıdır. Özellikle bitkisel ve hayvansal figürlerin oluşturduğu kalabalık kompozisyonların çok benzer örnekleri ile kesişen üçgenlerin oluşturduğu çiçek motiflerinin ana kompozisyonu oluşturduğu levhaların neredeyse aynılarının her iki kilisede de bulunması, üretim konusunda da bir ilişkinin olabileceğini akla getirmektedir. Kıbrıs'taki yoğun buluntu grupları, Geç Antik Dönem'de, *champlevé* tekniğinde levha üretimi konusunda Kıbrıs atölyelerinin etkili ve aktif olduklarına dair önerilerin ortaya atılmasını beraberinde getirmiştir.[25] Side AA Kilisesi levhalarının da Kıbrıs atölyelerinden ithal edildiği ya da Kıbrıslı bir ustanın veya usta grubunun Side'de AA Kilisesi'nin bezeme programında çalışmış olduğu düşünülebilir.

Kilisenin konumu, boyutu ve artık bir kent mobilyası durumunda olan tapınaklarla olan organik ilişkisi, kentin yeni simgesi olarak öne çıkan yapının bezeme elemanlarının da niteliğini belirlemiş olmalıdır. Yapının hem parapet levhalarında hem de kaplama levhalarında görülen bezeme tekniği,

[24] Fıratlı 1990, fig. 249, 265.
[25] Megaw 1974, 60; Boyd 2007, 296; Baldini 2013, 37.

yoğun işçilik gerektiren, görsel zenginliği ve kalitesi yüksek süsleme elemanlarının AA Kilisesi'nin prestijini artıran unsurlar olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Aydın, A. 2011. "Side Müzesi'ndeki Sigma Formlu Tabla." *Adalya* XIV:315-326.

Baldini, I. 2013. "Early Byzantine Churches in Crete and Cyprus, Between Local Identity and Homologation." *Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes* 31-49.

Boyd S. 1989. "The decorative program of the champlevé revetment from the episcopal basilica at Kourion in Cyprus." *Actes du XIe congrès international d'archéologie chrétienne. Lyon, Vienne, Grenoble, Genève, Aoste, 21-28 septembre 1986*, 1821-1840.Rome: École Française de Rome.

Boyd S. 2007. "The Champlevé Revetments". *Kourion, excavation in the Episcopal precint*, Ed. A.H.S Megaw, 235-320. Washington D.C.: Harvard University Press.

Campbell, W. A. 1941. "Martyrion of Seleucia Pieria." *Atnioch on the Orontes III, The* Excavation *1937-1939*, Ed. R. Stillwell, 35-54. Wisconsin, Princeton University.

Fıratlı, N. 1990. *La Sculpture Byzantine Figurée au Musée Archéologique d'Istanbul*. Paris, Bibliothèque de l'Institut français d'études anatoliennes d'Instanbul, 30.

Megaw, A. H. S. 1974. "Byzantine Architecture and Decoration in Cyprus: Metropolitan or Provincial?" *Dumbarton Oaks Papers* 28:57-88.

Metzger, C. 1980. "Exemples d'iconographie de mosaïque appliquée à la sculpture. [À propos de deux plaques à décor «champlevé» du Musée du Louvre]." Mélanges de l'Ecole française de Rome. *Antiquité* 92.1:545-561.

Pedone, S. 2016. "Byzantine Sculpture in Hierapolis: Engraving Techniques and Colour Finishes." *Ancient Quarries and Building Sites in Asia Minor*, Ed. T. İsmaelli – G. Scardozzi, 501-510. Bari.

Roux G. 1973. "Tables chrétiennes en marbre découvertes à Salamine." *IV. Anthologie salaminienne*, 133-196. Paris: de Boccard.

Stillwell, R. 1941. "Catalogue Sculpture, Atnioch on the Orontes III." *The Excavation 1937-1939*, Ed. R. Stillwell, 116-134. Wisconsin: Princeton University.

Yıldırım, Ş. 2013. "Side'nin Bizans Dönemi Dini Mimarisi." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, Ş. 2020. "Side Müzesi'nden Champlevé Tekniğinde Bezenmiş Erken Bizans Dönemi Levhaları." *OLBA* XXVIII:439-462.

Yıldırım, Ş. 2022. "Side AA Kilisesi'nin Tasarım İlkelerine Dair Öneriler." *Anadolu'da Bir Çınar, Prof. Dr. Erol Altınsapan 60. Yaş Armağanı*, Ed. Y. Olcay Uçkan, 541-555. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Resim 1a 1 nolu levha

Resim 1b 1 nolu levha

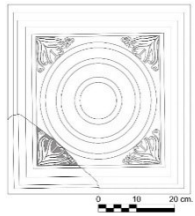

Resim 1c 1 nolu levha restitüsyonu

Resim 2a. 2 nolu levha

Resim 2b 2 nolu levha

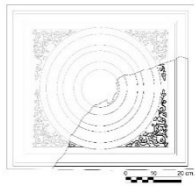

Resim 2c. 2 nolu levha restitüsyonu

Resim 3a. 3 nolu levha a yüzü

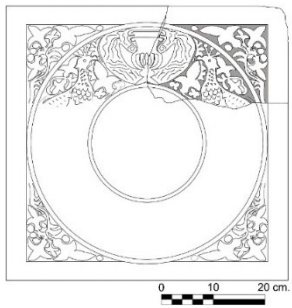

Resim 3a. 3 nolu levha a yüzü

Resim 4a. 3 nolu levha b yüzü

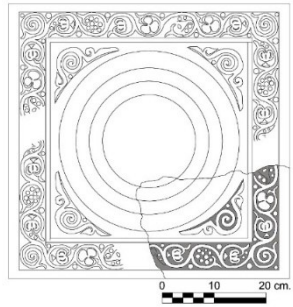

Resim 4b. 3 nolu levha b yüzü restitüsyon

Resim 5a. 4 nolu levha a yüzü

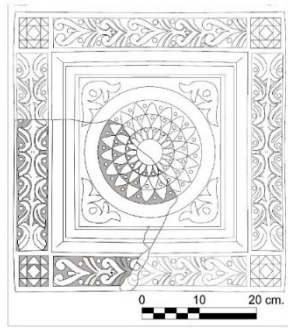

Resim 5b. 4 nolu levha a yüzü restitüsyon

Resim 6a. 4 nolu levha b yüzü

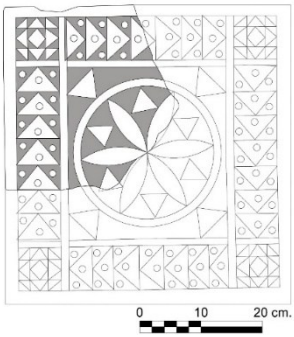

Resim 6b. 4 nolu levha b yüzü restitüsyon

Resim 7. 5 nolu levha